
ANNALS
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XX, 2

SECTIO K

2013

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Politologii

WOJCIECH SOKÓŁ

*Główne tendencje w polityce reform wyborczych
w wyborach parlamentarnych*

Main tendencies in the policy of electoral reforms in the parliamentary elections

ABSTRAKT

W niektórych środowiskach politycznych (w tym w Polsce), a także naukowych artykułowane są poglądy o – decydującej w procesie rywalizacji politycznej – roli systemów wyborczych oraz w związku z tym wyrażane jest przekonanie o przewadze niektórych rozwiązań wyborczych w zakresie realizacji określonych preferencji politycznych. Często nadzieje w zakresie reformy systemu politycznego wiążą się ze zmianami systemów wyborczych. W Wielkiej Brytanii i innych krajach anglosaskich powstały stowarzyszenia społeczne, których celem jest zmiana systemu większościowego na proporcjonalny. Jego zwolennicy opowiadają się za proporcjonalnością wyniku wyborczego i rozszerzeniem realnej oferty wyborczej do większej liczby podmiotów partyjnych. Z kolei w Polsce można zauważyć odwrotną tendencję. Zwolennicy jednomandatowych okręgów wyborczych, deprecjonując system proporcjonalnej reprezentacji, wyrażają przekonanie o pozytywnych efektach systemu większościowego w wyborach do Sejmu. W wariacie radykalnym lansowana jest teza, że tylko powyższe rozwiązania wyborcze stanowią synonim demokracji i są sposobem na ograniczenie patologii życia politycznego. Wokół tej problematyki narosło wiele nieporozumień i mitów politycznych. Celem przedstawionego artykułu jest zwrócenie uwagi na tendencje w zakresie polityki reform wyborczych w świecie i odpowiedź na takie pytania badawcze jak: 1) Jakie systemy wyborcze były popularne w świecie w poszczególnych okresach od XIX do XXI wieku?; 2) Jakie są tendencje w zakresie zmian systemów wyborczych w ostatnich latach?; 3) Z czego wynika fenomen popularności mieszanych systemów wyborczych? W ostatnich latach najbardziej popularnymi rozwiązaniami wyborczymi są system proporcjonalny z listami otwartymi oraz system większościowy z jednomandatowymi okręgami wyborczymi.

Słowa kluczowe: wybory, system wyborczy, system proporcjonalny, system większościowy, system mieszany, polityka reform wyborczych, partie polityczne, parlamenty

WSTĘP

Arena wyborcza jest jedną z podstawowych płaszczyzn funkcjonowania życia politycznego, w ramach której m.in. elity polityczne uzyskują legitymację do rządzenia, natomiast obywatele możliwość wpływu na alternację władzy. W świetle znanych teorii synonimem demokracji stały się bowiem wolne wybory. Wybory, szczególnie te parlamentarne, odgrywają ważną rolę w realizowaniu zasad i wartości demokratycznych. W procesie demokratyzacji systemów politycznych skład parlamentów kreowano na wiele sposobów. W pierwszej fazie demokratyzacji stosowano wybory pośrednie, według formuły większościowej, a następnie proporcjonalnej i także mieszanej [Sokół 2007: 17–168; Carstairs 1980: *passim*; Kleppner, Burnham 1981: *passim*; Grofman, Lijphart 2002: *passim*; Reed 2003: *passim*]. W ramach trzech typów systemów wyborczych (wyróżnianych ze względu na kryterium formuły wyborczej), czyli większościowych (W), proporcjonalnych (PR), mieszanych (M), występuje wiele ich wariantów określonych przez rozmaite rozwiązania w zakresie m.in. rozmiaru i kształtu okręgów wyborczych, preferencji wyborców (struktury głosu), metod transformacji głosów na mandaty, poziomów repartycji mandatów, progów wyborczych [Sokół 2007: 40–88].

W niektórych środowiskach politycznych (w tym w Polsce), a także naukowych artykułowane są poglądy o – decydującej w procesie rywalizacji politycznej – roli systemów wyborczych oraz w związku z tym wyrażane jest przekonanie o przewadze niektórych rozwiązań wyborczych w zakresie realizacji określonych preferencji politycznych. Opinie na ten temat wyrażano od dawna [Ortega y Gasset 2006: 175–176]¹. Często nadzieje na reformę systemu politycznego wiąże się ze zmianami systemów wyborczych. W Wielkiej Brytanii i innych krajach anglosaskich powstały stowarzyszenia społeczne, których celem jest zmiana systemu większościowego na proporcjonalny. Jego zwolennicy opowiadają się za proporcjonalnością wyniku wyborczego i rozszerzeniem realnej oferty wyborczej do większej liczby podmiotów partyjnych. Z kolei w Polsce można zauważyć odwrotną tendencję. Zwolennicy jednomandatowych okręgów wyborczych, deprecjonując system proporcjonalnej reprezentacji, wyrażają przekonanie o pozytywnych efektach systemu większościowego w wyborach do Sejmu. W wariacie radykalnym lansowana jest teza, że tylko powyższe rozwiązania wyborcze stanowią synonim demokracji i są sposobem na ograniczenie patologii życia politycznego. W zakresie tej problematyki narosło wiele nieporozumień i mitów politycznych. W ramach dyskursu publicznego na temat systemów wyborczych wskazane zatem wydaje się zwrócenie uwagi na tendencje w zakresie polityki reform wyborczych w świecie, ich związku z demokratyzacją systemów politycznych i rozwojem cywilizacyjnym.

¹ Na przykład pogląd o determinującej roli systemów wyborczych podzielał Jose Ortega y Gasset. Słynny hiszpański socjolog i filozof w książce *Bunt mas* stwierdzał, że ze wszystkich spraw najważniejszych dla demokracji pierwsze miejsce zajmuje procedura wyborcza. Tym samym uważał, że wszystkie inne rozstrzygnięcia mają znaczenie drugorzędne i jeśli wspomniana procedura jest odpowiednia i właściwa, to wszystko funkcjonuje prawidłowo, a kiedy jest zła, to ujawniają się różne patologie w życiu politycznym, choćby wszystko inne działało bez zarzutu.

Celem przedstawionego artykułu jest zwrócenie uwagi na tendencje w zakresie polityki reform wyborczych w świecie i odpowiedź na takie pytania badawcze jak: 1) Jakie systemy wyborcze były popularne w świecie w poszczególnych okresach od XIX do XXI wieku?; 2) Jakie są tendencje w zakresie zmian systemów wyborczych w ostatnich latach?; 3) Z czego wynika fenomen popularności mieszanych systemów wyborczych?; 4) W jakim kierunku zmierzają zmiany w ramach formuły większościowej, proporcjonalnej lub mieszanej?

1. SYSTEMY WYBORCZE W POLITYCE REFORM WYBORCZYCH JAKO ELEMENT DEMOKRATYZACJI SYSTEMÓW POLITYCZNYCH

Analizując proces zmian systemów wyborczych od XIX do początków XXI wieku, dla celów analitycznych można wyróżnić następujące rozwiązania [Sokół 2007: 38–45]:

- 1) [Pośr.] – wybory pośrednie;
- 2) [W1] – formuła większościowa, wybory w okręgach wielomandatowych, głosowanie blokowe;
- 3) [W2] – formuła większościowa, wybory w okręgach wielomandatowych, głosowanie ograniczone (a także kumulatywne lub pojedynczy głos nieprzechodni);
- 4) [W3] – formuła większościowa (większość względna lub bezwzględna), wybory w okręgach jednomandatowych;
- 5) [PR1] – formuła proporcjonalna, małe okręgi wyborcze (przeciętny rozmiar okręgów wyborczych – poniżej 9 mandatów), różne metody ustalania liczby mandatów i procedury głosowania;
- 6) [PR2] – formuła proporcjonalna, duże okręgi wyborcze (przeciętny rozmiar okręgów wyborczych – powyżej 8 mandatów), system list zamkniętych;
- 7) [PR3] – formuła proporcjonalna, duże okręgi wyborcze (przeciętny rozmiar okręgów wyborczych – powyżej 8 mandatów), system list otwartych oraz inne systemy preferencyjne;
- 8) [M] – system mieszany (wraz ze spersonalizowanym systemem proporcjonalnym).

Powyższe zasadnicze modele systemów wyborczych podlegały dalszej dywersyfikacji w konsekwencji wprowadzania w ich ramach kolejnych modyfikacji, jednak także współcześnie wydają się mieć właściwości eksplanacyjne dla analizy polityki reform wyborczych. Przedmiotem analizy były systemy wyborcze stosowane w elekcjach parlamentarnych w 95 państwach liczących ponad milion mieszkańców i przynajmniej w pewnym okresie od XIX do XXI wieku mających doświadczenia demokratyczne. W przypadku ostatnich kilkudziesięciu lat pewnym miernikiem były ustalenia 30 raportów Freedom House (z lat 1972–2002) i w związku z tym pod uwagę brano państwa, gdzie przeprowadzono przynajmniej dwie elekcje parlamentarne o charakterze rywalizacyjnym, charakterystyczne dla

państw z demokracją skonsolidowaną lub nieskonsolidowaną. W państwach tych, stosując powyższe rozwiązania, przeprowadzono 1763 elekcje parlamentarne. Biorąc pod uwagę sytuację jedynie w okresie funkcjonowania systemu demokratycznego, odnotowano 134 zmiany systemów wyborczych. Wśród państw, gdzie co najmniej czterokrotnie dokonywano zmian systemów wyborczych według przyjętych powyżej sposobów ich dywersyfikacji, znalazły się m.in. Grecja (9 zmian), Francja (7), Brazylia (6), Portugalia (6), Włochy (6), Dania (4), Hiszpania (4), Ukraina (4). Zmiany te były na ogół elementem niestabilności politycznej w wymienionych państwach.

Tabela 1. Historia parlamentarnych systemów wyborczych
w wybranych państwach świata (do 2012 roku)

<p>Afryka Pd.: PR3-1994-5 • Albania: W3-1991-1; M-1992-4; PR2-2008-1 • Argentyna: W1-1826-1//1853-9; W2-1912-10//W3-1946-2//1957-4//PR2-1963-1//1973-1//1983-13 • Armenia: W3-1990-1; M-1 1995-1; 1999-3 • Australia: W3-1902-6; 1918-35 • Austria: PR1-1918-4//1945-8; PR3-1970-11 • Bangladesz: W3-1971-1//1979-1//1991-4 • Belgia: W1-1831-17; 1877-11; PR1-1899-8; PR3-1919-7//1946-20 • Benin: PR1-1991-5 • Białoruś: W3-1996-4 • Boliwia: W2-1924-?; PR2-1952-5//1966-1//1980-4; PR3-1994-5 • Bośnia i Hercegowina: PR1-1996-5 • Botswana: W3-1965-10 • Brazylia: Pośr.-1824-4//1860-4:1875-1; W3-1881-2:W 1-1890-1; W2-1892-4; 1904-5//1927-2; M-1932-1//PR3-1945-3; 1950-3//1982-9 • Bułgaria: M-1990-1; PR2-1991-5; M – 2009-1 • Chile: W1-1833-?; W2-1879-?; PR1-1925-1//1932-II//1980-6 • Chorwacja: M-1995-1; PR2-2000-3 • Czechosłowacja: PR1-1920-4//PR3-1990-1 • Czeska Rep: PR3-1992-3; 2002-3 • Dania: Pośr.-1834-?; W3-1848-22; 1901-7; PR3-1915-1; PR 1-1920-11; PR3-1953-19 • Dominikana: PR 1-1966-9; 2002-3 • Ekwador: W1-1895-6//1928-1//PR2-1946-7//1978-9 • Estonia: PR3-1919-6/ PR1-1989-1; PR3-1992-6 • Filipiny: W1 -1935-2; W3-1953-5 // 1987-3; M-1995-4 • Finlandia: Pośr.-1863-?; PR3-1906-17//1945-16 • Francja: Pośr.-1789-1; 1791-2; 1795-4; 1815-2; W 1-1817-3; W3-1820-1; 1824-3; W1-1848-2; 1871-2; W3-1875-3; W1 -1885-1; W3-1889-7//PR1-1919-2; W3-1927-3//PR1-1945-3; 1951-2; W3-1958-7; PR1-1986-1; W3-1988-6 • Ghana: W3-1956-2//1969-1//1979-6 • Grecja: Pośr.-1822-3//1843-1; W1-1844-8; 1864-21//1920-2; PR1-1926-1; W3-1928-1; PR1-1932-1; W1-1933-1; PR1-1936-1//1946-3; W1-1952-1; M-1956-1; PR1-1958-1; 1961-2//1974-4; 1989-3; 1990-6 • Gruzja: M-1995-5 • Gwatemala: PR1 -1944-3//1984-5 • Hiszpania: Pośr.-1810-1; 1812-1//1820-3//1834-1; W1-1836-1; Pośr.-1836-1; W1-1837-6; W3-1846-4; W1-1854-1; W3-1857-4; W2-1865-2; 1868-6; W3-1878-20//W2-1931-3//PR1-1977-10 • Holandia: Pośr.-1815-?; W1-1848-?; W3-1887-9; PR3-1918-5; 1933-1//1946-18 • Honduras: W1-1879-1//1954-1; PR1-1966-6 • Irlandia: PR1-1922-26 • Izrael: PR2-1949-1; 1951-6; 1973-5; 1992-4 • Jamajka: W3-1962-11 • Japonia: W2-1946-1; 1947-19; M-1994-5 • Jugosławia: PR1-1992-3 • Kanada: W3-1867-2; 1874-25; 1972-12 • Kenia: W3-1963-13 • Kolumbia: W 1-1857-?; W3-1886-?; W2-1910-5; PR1-1931-10; M-1951-2//PR1-1958-6; 1970-12 • Kostaryka: Pośr.-1893-10; M-1913-15//PR1-1953-15 • Korea Płd.: W3-1950-1//M-1962-3//1987-6 • Kuba: Pośr.-1901 -10//PR2-1940-6// • Liban: W1-1943-3; 1953-6//1992-3 • Litwa: W3-1920-1; PR2-1922-3//W3-1990-1; M-1992-2; 2000-2 • Indie: W3-1950-2; 1961-3//1977-10 • Indonezja: PR3-1953-2//PR2-1999-1 • Łotwa: PR3-1922-4//1992-5 • Macedonia: M-1998-3 • Madagaskar: PR 1 -1992-1; M-1998-3 • Malawi: W3-1994-4 • Malezja: W3-1957-3//1974-9 • Mali: W1-1992-5 • Meksyk: Pośr.-1824-5//1843-3//1857-2//1867-4//W3-1917-17; M-1963-5:1977-6; 1996-4 • Mołdawia: W3-1989-1//PR2-1993-5 • Mongolia: W3-1989-1; W1-1992-1; W3-1996-3; M-2008 -1 • Mozambik: PR2 -1993-2 • Namibia: PR2-1990-2 • Nepal: W3-1959-1//1981-7 • Niemcy: W3-1871-13; PR2-1919-1; 1920-8//M-1949-1; 1953-1; 1956-8; 1985-7 • Nigeria: W3-1959-2//1979-2//1992-1 //1999-1 // • Nikaragua: PR 1-1984-5 • Norwegia: Pośr.-1815-24; 1884-7; W3-1906-5; PR1-1921-6//1945-2; 1953-8; PR3-1985-7 • Nowa Zelandia: W3-1890-6; 1908-28; M-1993-5 • Pakistan: W3-1970-2//1988-4//2002-2 • Panama: Pośr.-1916-2//PR1-1946-8//M-1983-1//1989-1//1994-4 • Papua-Nowa Gwinea: W3-1975-8 • Paragwaj: PR 1-1993-2// • Peru: Pośr.-1828-1//W2-1861-1//1868-4; PR1-1933-2//1950-3//1963-1//1979-3//PR3-1995-1//2002-4 • Polska: PR1-1918-3//1928-2//PR3-1991-1; 1993-2; 2001-4 •</p>

Portugalia: Pośr.-1820-1; W1-1822-1; Pośr.-1826-1//1834-3; W 1-1852-2; W3-1859-?; 1878-2; 1884-2; W1-1895-?; M-1896-?; W2-1901-?; 1911-1; PR 1-1915-?// PR2-1975-13 • Rosja: Pośr.-1917-1; W3-1990-1; M-1993-3; PR1-2 • Rumunia: PR1-1990-5; M-2008-2 • Salwador: W1-1886-1//PR1-1963-8//1984-7 • Senegal: M-1992-3 • Słowacja: PR3-1992-5 • Słowenia: PR3-1990-6 • Sri Lanka: W3-1946-7//1977-1; PR3-1978-4 • Stany Zjednoczone: W1-1789-26; W3-1842-63; 1968-20 • Szwajcaria: Pośr.-1848-8; 1872-10; 1900-6; PR1 -1918-23 • Szwecja: Pośr.-1810-?; 1866-15; PR1-1909-13; 1952-6; PR3-1970-13 • Środkowej Afryki Rep.: W3-1993-3 • Tajlandia: W1-1978-8; M-1997- • Tajwan: M-1991-4 • Trinidad-Tobago: W3-1962-10 • Turcja: W1-1946-4//PR1-1961-1; 1965-1; 1969-1; 1973-2//1982-2; 1991-1; 1995-4 • Ukraina: W3-1990-1; M-1994-3 • PR2-2005-1; M-2011-1; Urugwaj: PR1-1918-6//PR3-1934-10//1984-5 • Wenezuela: PR1-1946-1//1958-7; PR3-1989-2; PR1-1999-2 • Węgry: M-1922-?; 1990-5; 2011 • Wielka Brytania: W1-1832-9; 1868-2; W3-1885-15; 1949-15 • Włochy: W3-1879-4; W1-1882-3; W3-1892-7; PR3-1919-; M-1923-1//PR3-1946-2; M-1953-1; PR3 -1956-9; M-1993-3; PR3-2005 -2 • Zielonka Przymłodka Rep.: PR1-1992-3 •

Objaśnienia:

• Państwo – typ systemu wyborczego – rok wprowadzenia – liczba elekcji •

Typy systemów wyborczych: Pośr.: wybory pośrednie; W1 – wielomandatowe okręgi wyborcze, głosowanie blokowe, formuła większościowa; W2 – wielomandatowe okręgi wyborcze, głosowanie ograniczone, kumulacyjne lub pojedynczy głos nieprzeniesiony, formuła większościowa; W3 – jednomandatowe okręgi wyborcze, formuła większościowa; M – system mieszany; PR1 – okręgi wyborcze poniżej 9 mandatów, formuła proporcjonalna; PR2 – okręgi wyborcze powyżej 8 mandatów, listy zamknięte, formuła proporcjonalna; PR3 – okręgi wyborcze powyżej 8 mandatów, listy otwarte (głosowanie preferencyjne), formuła proporcjonalna

// – okres bez przeprowadzania wyborów lub funkcjonowania systemu autorytarnego. Współczesny etap systemu demokratycznego rozpatrywany jest od ostatniego //.

Źródło: ustalenia własne oraz *Handbook of Electoral System Choice*, J.M. Colomer (red.), New York 2004, s. 74–76.

Wybory pośrednie (Pośr.) współcześnie są przeprowadzane w niektórych państwach w celu wybrania republikańskiej głowy państwa. Rzadziej w ten sposób wylaniana jest izba wyższa parlamentu. Wówczas o jej składzie decydują w różny sposób rekrutowane kolegia wyborcze o charakterze regionalnym (na przykład przy wyborze Senatu we Francji i w Holandii oraz części senatorów w Belgii) lub korporacyjnym (Irlandia). W Republice Federalnej Niemiec o składzie Rady Związkowej (Bundesratu) decydują rządy poszczególnych krajów (landów). W Argentynie (do 1994 roku) i w Stanach Zjednoczonych (do 1913 roku) senatorów wybierały legislatury stanowe. Podobnie w Szwajcarii w przeszłości część członków Rady Kantonów była wybierana przez parlamenty kantonalne. W XIX wieku i sporadycznie później wybory pośrednie stosowano w celu wyłonienia składu izb niższych parlamentów. Taki system wyborów wiązał się zwykle z ograniczeniami powszechności praw wyborczych, a także z brakiem zasady równości formalnej w prawie wyborczym (system kurialny). Wybory pośrednie były sposobem na wybieranie składu izb niższych parlamentów państw europejskich, począwszy od Francji (wybory do Stanów Generalnych w 1789 roku), poprzez Holandię, Grecję, Hiszpanię (dwukrotnie wracała do tego rozwiązania), Portugalię, Szwajcarię, Danię, Finlandię, Szwecję i Norwegię (aż do początków XX wieku). System ten był także popularny w krajach latynoamerykańskich w XIX wieku, np. w Brazylii (w różnych wariantach 9 elekcji), Kostaryce, na Kubie (10 elekcji w latach 1901–1940), w Meksyku (w latach 1917–1924), Panamie,

Peru. W Europie Wschodniej wybory pośrednie miały miejsce w Rosji w wyborach do Konstytuancy w 1917 roku.

Głosowanie z zastosowaniem formuły większościowej stosowano zarówno w starożytności, np. w Republice Rzymskiej (zgromadzenia ludowe), jak i w wiekach średnich (prawo niemieckie i prawo kanoniczne w Kościele) [Piotrowicz 1934: 103]². W XVII wieku Hugo Grocjusz przekonywał, że formuła ta oznacza „prawomocność większości do rządzenia całością” [Grotius 1624: księga II, rozdz. 5]. Do takiego głosowania przekonywali także znani myśliciele doby oświecenia, m.in. John Locke i Jean J. Rousseau [Rousseau 2010: 108–111].

Systemy większościowe (W) na użytek poniższej komparatystyki podzielono na trzy podstawowe warianty: W1, W2, W3. Systemy większościowe (W1) z okręgami kilkumandatowymi (najczęściej 2–3-mandatowymi) i z możliwością oddania głosów przez wyborców na taką samą liczbę kandydatów (głosowanie blokowe – BV) w wyborach izb niższych parlamentów wykorzystywano w niezbyt dużej liczbie analizowanych państw (13), zarówno w początkowym okresie demokratyzacji w pierwszej połowie XIX wieku, jak i znacznie później. Ten system wyborczy znany był zatem wyborcom brytyjskim (do 1885 roku), belgijskim, francuskim (dwukrotnie wprowadzany w XIX wieku), greckim (trzykrotnie), portugalskim, włoskim, a także na innych kontynentach (stosowany w Stanach Zjednoczonych do 1842 roku, Ekwadorze, Hondurasie, Mali, Mongolii – w okresie postkomunistycznym) [Mc Gann, Koetzle, Grofman 2002: 134–147].

Systemy większościowe (W2), także z okręgami kilkumandatowymi oraz głosowaniem ograniczonym (LV), kumulatywnym (CV) czy pojedynczym głosem nieprzeniesionym (SNTV), znane są z doświadczeń wyborczych 9 państw. Wśród nich były państwa z Półwyspu Iberyjskiego, czyli Portugalia (początek XX wieku) i Hiszpania (dwukrotnie, najpierw w drugiej połowie XIX wieku i następnie w latach trzydziestych XX wieku), oraz niektóre związane z nimi kulturowo kraje Ameryki Południowej: Argentyna, Boliwia, Brazylia, Chile, Kolumbia, Peru, które stosowały ten system przez większość elekcji odbywających się w pierwszej połowie XX wieku. Do grupy użytkowników systemu W2 należała także Japonia, gdzie po II wojnie światowej, aż do 1994 roku, deputowanych do Izby Reprezentantów wybierano według systemu pojedynczego głosu nieprzeniesionego (okręgi kilkumandatowe i jeden głos w dyspozycji wyborcy) [Colomer 2006: 81–109, 179–208; Hicken 2006: 453–474].

Systemy większościowe (W3) z jednomandatowymi okręgami wyborczymi oraz formułą większości względnej (w krajach anglosaskich nazywane systemem pluralistycznym – FPTP) lub formułą większości bezwzględnej (system dwóch tur głosowania – SB) pojawiły się na ogół w późniejszym czasie i w dość zróżnicowanej grupie państw. System pluralistyczny upowszechniał się już od XVIII wieku w wyborach do Izby Gmin

² Analizując zasady wyborcze w rzymskim zgromadzeniu ludowym, Ludwik Piotrowicz pisał: „[...] w ustalonej ostatecznie organizacji 193 centurii warstwy zasobniejsze miały 98 centurii (80 w pierwszej klasie i 18 w centuriach jazdy) na ogólną liczbę 193, co przy pośrednim systemie głosowania zapewniało im bezwzględną większość. Głosowano bowiem w centuriach, a to, za czym się opowiedziała większość, uchodziło za głos centurii bez względu na ilość głosujących członków”.

w Irlandii, Szkocji i Walii (w przeciwieństwie do Anglii, gdzie występowały okręgi 2–3-mandatowe) oraz w niektórych stanach USA w wyborach do Izby Reprezentantów. W Wielkiej Brytanii system jednomandatowych okręgów wyborczych wprowadzili w 1885 roku rządzący wówczas konserwatyści³. W USA system pluralistyczny wdrażano stopniowo i dopiero w 1968 roku w pełni zastąpił on system głosowania blokowego z okręgami wielomandatowymi [Martis 1982: *passim*; Colabrese 2000: 611–643]⁴.

Dużo wcześniej, bo w 1848 roku, system z jednomandatowymi okręgami wyborczymi wprowadzono w Danii [Elklit 2002: 21]. Z kolei rozwiązanie z jednomandatowymi okręgami wyborczymi, lecz z formułą większości bezwzględnej (system dwóch tur głosowania) pojawiło się nieco później. Pierwszy wariant, z zasadą większości bezwzględnej w pierwszej turze głosowania i zasadą większości względnej w dogrywce, został przyjęty w ordynacji wyborczej do Zgromadzenia Narodowego we Francji w 1875 roku i po krótkotrwałych eksperymentach z innymi systemami wyborczymi zdominował rywalizację polityczną do tej izby parlamentu w V Republice [Zdaniuk 2005: 168–172]. Inny wariant tego systemu przewidywał także wymóg zwycięstwa większością bezwzględną w pierwszej turze i ograniczenie możliwości wyboru spośród wyłącznie dwóch kandydatów w turze drugiej. Ten system (później stosowany najczęściej w powszechnych wyborach prezydenckich) po raz pierwszy w wyborach parlamentarnych wykorzystano w Niemczech w 1871 roku. Trzeci wariant omawianego systemu, stworzony na podstawie propozycji matematyka Edwarda J. Nansona z 1882 roku, wprowadzono w do systemu wyborczego Australii w 1918 roku. Był to system głosowania alternatywnego, stanowiący jedną z odmian systemu preferencyjnego, w którym wyborcy mieli możliwość tworzenia listy rankingowej kandydatów. Kandydaci z najmniejszą liczbą głosów stopniowo odpadali i ostatecznie w okręgu wyłaniano jednego zwycięzcę z bezwzględną liczbą głosów [Wright 1986: 124–138].

System większościowy W3 znajdował zastosowanie w wyborach parlamentarnych wielu państw, które w późniejszym czasie odeszły od niego na rzecz rozwiązań proporcjonalnych lub systemów mieszanych. Doświadczenia z systemem jednomandatowych okręgów wyborczych były zatem udziałem m.in. krajów skandynawskich, czyli Danii (przez ponad pół wieku) i Norwegii (przez pierwszych 15 lat niepodległości), a także (z przerwami) przez 71 lat funkcjonowania systemu politycznego w Hiszpanii w latach 1846–1931. W drugiej połowie XIX wieku system taki funkcjonował również w Portugalii (około 20 lat), Niemczech i we Włoszech. W okresie międzywojennym determinował życie polityczne Grecji. Przejściowo takie rozwiązania znajdowały się w ordynacjach wyborczych niektórych państw latynoamerykańskich (Argentyna, Brazylia, Jamajka, Kolumbia, Meksyk), azjatyckich (Bangladesz, Filipiny, Korea Połu-

³ Z wyjątkiem kilku okręgów kilkumandatowych, które przetrwały do okresu II wojny światowej.

⁴ W Stanach Zjednoczonych historię rozwiązań obowiązujących w wyborach do Izby Reprezentantów (choć zawsze był to system z zasadą większości względnej) można podzielić na trzy okresy: 1) lata 1789–1840, kiedy deputowanych (w różnych latach w liczbie od 106 do 391) wybierano w większości w okręgach wielomandatowych; 2) lata 1842–1966, kiedy deputowanych (391–435) w większości wybierano w JOW; 3) od roku 1968 do dzisiaj – 435 deputowanych wybieranych jest wyłącznie w JOW.

dniowa, Nepal, Pakistan, Sri Lanka), a także m.in. w Nowej Zelandii (do 1993 roku). Dość liczna grupa państw (zwłaszcza byłych kolonii brytyjskich) zachowała ten system wyborczy do chwili obecnej [Colomer 2006: 36–38].

Pod koniec XIX wieku pojawiło się zainteresowanie metodami proporcjonalnej reprezentacji. Proporcjonalny system wyborczy (PR) to najpopularniejszy obecnie sposób transformacji preferencji elektoratu w państwach, w których funkcjonują demokracje skonsolidowane. Główna zasada proporcjonalnych systemów wyborczych jest oparta na idei głosowania przez wyborców w pierwszej kolejności na partie polityczne, a nie – jak na przykład w różnych wersjach systemu większościowego – na indywidualnych kandydatów. Poszczególne partie polityczne (lub koalicje wyborcze) przygotowują listy kandydatów w okręgach wyborczych. Rozmiar tych list zależy od liczby mandatów do rozdelenia w okręgu. Liczba głosów, jaką otrzymuje każda partia, decyduje o liczbie mandatów. System PR ma przede wszystkim zapewnić, aby rozkład mandatów był możliwie maksymalnie zbliżony do rozkładu głosów, jakie padły na poszczególne ugrupowania. Pierwsze naciski na przeprowadzenie reformy wyborczej, która sprzyjałaby przedstawicielstwu proporcjonalnemu, pojawiły się w Belgii i Szwajcarii w drugiej połowie XIX wieku. W obydwu przypadkach były to państwa z heterogenicznymi społeczeństwami (zróżnicowanymi pod względem narodowościowym i wyznaniowym). Występowała zatem tendencja do przyjęcia takiego systemu wyborczego, który mógłby zapewnić reprezentację odmiennych społeczności. Stowarzyszenia zainteresowane reformą wyborczą powstały w Szwajcarii w 1865 roku i w Belgii w 1881 roku (Victor d'Hondt był jednym z założycieli). Wysiłki tych grup osiągnęły swój punkt kulminacyjny na konferencji w Antwerpii w 1885 roku, podczas której m.in. akcentowano zalety różnych wariantów systemu PR: system pojedynczego głosu przeniesionego omawiany przez brytyjskiego konstytucjonalistę Thomasa Hare'a i system list partyjnych recenzowany przez belgijskiego profesora prawa cywilnego i podatkowego V. d'Hondta. Propozycja d'Hondta została wówczas uznana za najodpowiedniejsze rozwiązanie [Farell 1997: 61]. W konsekwencji w 1899 roku Belgia stała się pierwszym państwem, które przyjęło zasadę reprezentacji proporcjonalnej. Następnie, w 1906 roku, wdrożyła ją Finlandia, a w 1907 roku – Szwecja. Przed rokiem 1920 większość państw europejskich przyjęła proporcjonalny system wyborczy. Nie oznaczało to jednak końca dyskusji na temat optymalnych rozwiązań wyborczych i kolejnych ich reform.

Systemy proporcjonalne (PR) na tle wcześniej wymienionych charakteryzują się jednak daleko idącym zróżnicowaniem. W poniższej analizie porównawczej uwzględniono trzy typy: PR1, PR2, PR3. System PR1 charakteryzuje połączenie małych okręgów wyborczych z różnymi rodzajami uprawnień wyborców (struktura głosu) oraz z wieloma stosowanymi metodami przeliczania głosów na mandaty. W tej grupie znajdują się zatem systemy proporcjonalne z metodami największych reszt, jak i największych ilorazów oraz system pojedynczego głosu przechodniego (gdzie zwykle okręgi są 3–5-mandatowe). Rozwiązania te wykorzystuje m.in. Chile, gdzie od 1925 roku znajdowały zastosowanie różne warianty PR1, zawsze jednak z wyjątkowo małymi okręgami wyborczymi (na ogół 2-mandatowymi) i najczęściej wykorzystywaną

metodą d'Hondta, oraz Irlandia, gdzie od 1922 roku funkcjonuje system pojedynczego głosu przechodniego z większością okręgów 3-mandatowych. Systemy PR1, jak wskazuje historia zmian systemów wyborczych, okazywały się atrakcyjne zwłaszcza dla tych państw, gdzie wcześniej istniał system wyborów pośrednich (np. w Szwajcarii – PR1 od 1918 roku) lub funkcjonowały w ramach systemów większościowych (W1, W2) okręgi kilkumandatowe (np. Hiszpania – PR1 od 1931 roku). Wśród państw, które przyjęły system PR1, uwagę zwraca zwłaszcza liczna reprezentacja krajów Ameryki Południowej oraz niektórych państw postkomunistycznych (np. Estonia, Jugosławia, Rumunia, Bośnia i Hercegowina) [Colomer 2006: 81–109].

System proporcjonalny z dużymi okręgami wyborczymi oraz głosowaniem na listy zamknięte (PR2) znany był w praktyce politycznej już w okresie międzywojennym (np. Niemiec, Litwy) oraz po II wojnie światowej, kiedy przyjęła go niezbyt liczna i zróżnicowana grupa państw, np. Argentyna, Izrael, Indonezja czy Portugalia. System PR2 przejściowo stosowano także w państwach postkomunistycznych po 1989 roku, np. w Bułgarii (1991 rok) czy Chorwacji (2000 rok). W Polsce system list zamkniętych obowiązywał w związku z występowaniem tzw. listy krajowej do 1997 roku.

System proporcjonalny z dużymi okręgami wyborczymi, głosowaniem na listy otwarte i innymi rozwiązaniami łączącymi głosowanie na partie z wyrażaniem preferencji personalnych (PR3) ma wiele wariantów [Farrell, Gallagher 2008: 14]. Rozwiązania zawarte w grupie PR3 pojawiły się już na początku XX wieku (w Finlandii w 1906 roku, Danii w 1915) i były stosowane w okresie międzywojennym (np. w Estonii i Holandii od 1918 roku, w Łotwie od 1922 roku), stanowiąc konsekwencję ewolucji systemu proporcjonalnego czy nawet odejścia od systemu większościowego z jednomandatowymi okręgami wyborczymi (np. w Sri Lance od 1978 roku).

Pragnienie pogodzenia różnych preferencji, maksymalizacji zalet systemów większościowych oraz proporcjonalnych przy ograniczaniu ich negatywnych konsekwencji może skłaniać do sięgania po to, co najlepsze z „dwóch światów”, czyli po mieszane systemy wyborcze [Shugart, Wattenberg 2001: 571–596]⁵. Są one próbą wykorzystania różnych rozwiązań wyborczych z systemów, które zyskały już rangę klasycznych (proporcjonalnych i większościowych), stały się przedmiotem zainteresowania twórców instytucji wyborczych, zwłaszcza w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Po roku 1949 system mieszany znany był zwłaszcza z praktyki politycznej Republiki Federalnej Niemiec, chociaż w tej wersji uznaje się go niekiedy za wariant systemu proporcjonalnego. W ostatnich kilkunastu latach różne odmiany systemów mieszanych zostały spopularyzowane za sprawą takich państw jak Japonia, Nowa Zelandia, Tajlandia i zwłaszcza niektórych postkomunistycznych, m.in. Albanii, Litwy, Rosji, Ukrainy, Węgier. Jednak pojedyncze państwa już pod koniec XIX wieku (Portugalia w 1896 roku) i w okresie międzywojennym (np. Brazylia, Węgry) eksperymentowały z systemami mieszanymi [Shugart, Wattenberg 2001: 9–24].

⁵ Autorami określenia systemów mieszanych jako tego, co najlepsze „z dwóch światów”, są znani teoretycy systemów wyborczych Matthew Soberg Shugart i Martin P. Wattenberg.

2. GŁÓWNE TENDENCJE ZMIAN SYSTEMÓW WYBORCZYCH

Na podstawie powyższego zestawienia interesujące wnioski można wyprowadzić z obserwacji tendencji zmian głównych typów systemów wyborczych w kilku charakterystycznych okresach, od drugiej połowy XIX, do początków XXI wieku. W pierwszym wybranym dla celów porównawczych roku, czyli 1874, na 20 państw, w których funkcjonował wybierany parlament, zdecydowaną przewagę miał system większościowy (14 państw, obok 6, gdzie deputowanych wybierały różne kolegia wyborcze). W roku 1922, w okresie postępów drugiej fali demokratyzacji (szczególnie w powstałych państwach po I wojnie światowej), wyraźnie zmniejszyła się liczba parlamentów wybieranych w wyborach pośrednich i według systemów większościowych. Pojawiła się bowiem liczna grupa państw (18), gdzie obowiązującym systemem wyborczym była określona wersja formuły proporcjonalnej. Po II wojnie światowej, np. w 1960 roku, liczba państw z systemem proporcjonalnym uległa niewielkiemu zwiększeniu i nieznacznie wzrosła także liczba użytkowników systemów większościowych. Ten ostatni fakt należy wiązać z postępami dekolonizacji i przyswajaniem przez nowe państwa rozwiązań stosowanych w dawnych metropoliach kolonialnych, czyli głównie Wielkiej Brytanii i Francji. W okresie kolejnej fali demokratyzacji, czyli po 1989 roku, wzrosła liczba państw, które przeprowadzały wybory według systemu proporcjonalnego. Pojawiły się także próby poszukiwań nowych rozwiązań, o czym świadczy liczba 18 krajów stosujących wersje systemu mieszanego⁶.

Tabela 2. Liczba państw z podstawowymi typami systemów wyborczych w latach 1874–2012 w wyborach parlamentarnych

System wyborczy/rok	1874	1922	1960	2002	2012
Wybory pośrednie	6	2	–	–	–
Systemy większościowe	14	11	16	20	20
Systemy mieszane	–	2	–	20	17
Systemy proporcjonalne	–	18	23	49	43
Liczba badanych państw	20	33	39	89	80

Źródło: ustalenia własne oraz *Handbook of Electoral...*, s. 60.

Obraz popularności rozwiązań wyborczych staje się pełniejszy po dokonaniu dywersyfikacji wspomnianych trzech systemów na trzy warianty w ramach systemów większościowych i tyle samo w ramach systemów proporcjonalnych. Okazuje się, że na przykład w roku 1874 zaledwie 5 państw stosowało systemy z jedno-

⁶ W zestawieniu systemy wyborcze stosowane w Boliwii, Nowej Zelandii, Republice Federalnej Niemiec, Wenezueli zaliczono do mieszanych. Potraktowanie ich jako wariantu systemów proporcjonalnych nieco zmieniłoby proporcje podane w 2002 roku.

mandatowymi okręgami wyborczymi. W późniejszych latach liczba krajów, które wprowadziły system JOW, stopniowo rosła, pomimo zmniejszania się popularności systemów większościowych (W1, W2). Malejące zainteresowanie dotyczyło jednak zmniejszenia się liczby państw wykorzystujących system głosowania blokowego, pojedynczego głosu nieprzechodniego, głosowania ograniczonego itp. Wśród wariantów systemów proporcjonalnych w okresie międzywojennym dominowały rozwiązania z małymi okręgami wyborczymi i charakterystycznymi dla ówczesnego okresu niezbyt skomplikowanymi elementami systemu PR. Po II wojnie światowej w związku z ukształtowaniem się bloku komunistycznego i antykomunistycznego oraz licznej grupy tzw. państw niezaangażowanych, reprezentujących wiele odmian reżimów politycznych i form rządów, proporcje między różnymi wariantami systemów PR utrzymały się na podobnym poziomie jak w poprzednim okresie. Natomiast po 1989 roku (np. w 2002) rozwiązania wyborcze cechowały się nie tylko wzrostem ogólnej liczby krajów z systemami proporcjonalnymi, ale również zmianą proporcji udziału wariantu PR1, PR2 i PR3 w strukturze tej formuły. Bardzo znacząco wzrosła liczba państw stosujących duże okręgi wyborcze, otwarte listy partyjne czy rozwiązania z dwoma głosami i listami o charakterze kompensacyjnym.

Tabela 3. Liczba państw użytkowników różnych wariantów systemów wyborczych w latach 1874–2012

System wyborczy/rok	1874	1922	1960	2002	2012
Wybory pośrednie	6	2	–	–	–
W1	6	2	1	2	1
W2	3	2	1	–	1
W3	5	7	14	18	18
M	–	2	–	20	17
PR1	–	10	12	19	17
PR2	–	2	3	12	8
PR3	–	6	8	18	18
Liczba badanych państw	20	33	39	89	80

Typy systemów wyborczych: Pośr.: wybory pośrednie; W1 – wielomandatowe okręgi wyborcze, głosowanie blokowe, formuła większościowa; W2 – wielomandatowe okręgi wyborcze, głosowanie ograniczone, głosowanie kumulacyjne, pojedynczy głos nieprzeniesiony, formuła większościowa; W3 – jednomandatowe okręgi wyborcze, formuła większościowa; M – system mieszany; PR1 – okręgi wyborcze poniżej 9 mandatów, formuła proporcjonalna; PR2 – okręgi wyborcze powyżej 8 mandatów, listy zamknięte, formuła proporcjonalna; PR3 – okręgi wyborcze powyżej 8 mandatów, listy otwarte (głosowanie preferencyjne), formuła proporcjonalna.

Źródło: ustalenia własne oraz *Handbook of Electoral...*, s. 61.

Obserwując kierunki zmian parlamentarnych systemów wyborczych od XIX do XXI wieku, należy skonstatować dość oczywiste fakty. Trzeba zatem zauważyć, że państwa przeprowadzające w pewnym momencie swojej historii politycznej wybory z zastosowaniem kolegiów elektorskich przechodziły zwykle na rozwiązania z systemami większościowymi – najczęściej z głosowaniem blokowym (np. Grecja, Hiszpania, Holandia), w dalszej kolejności z okręgami jednomandatowymi (np. Brazylia, Dania, Norwegia), a na trzecim miejscu jeśli chodzi o popularność, już najczęściej w wieku XX, znalazły się systemy proporcjonalne z małymi okręgami wyborczymi (np. Szwajcaria w 1918 roku). Państwa z systemami W1 (wielomandatowe okręgi wyborcze, głosowanie blokowe, formuła większościowa), decydując się na zmiany, najczęściej przyjmowały także systemy większościowe, lecz z jednomandatowymi okręgami wyborczymi (np. Stany Zjednoczone, Wielka Brytania). Na drugim miejscu pod względem powszechności znalazły się systemy PR1 (np. Turcja). Rozwiązania w rodzaju głosowania ograniczonego czy kumulacyjnego w wielomandatowych okręgach wyborczych (W2) okazywały się najczęściej etapem przejściowym do przyjęcia systemu proporcjonalnego PR1 (np. Hiszpania, Portugalia) i w dalszej kolejności systemów mieszanych (np. Japonia) oraz większościowych, lecz już z jednomandatowymi okręgami wyborczymi. Nieliczne przypadki odejścia od systemu mieszanego wiązały się natomiast najczęściej z recepcją różnych wariantów systemów proporcjonalnych, z czego znane były zwłaszcza kraje Europy Południowej (Bułgaria, Chorwacja, Grecja) czy Ameryki Południowej (Kolumbia, Kostaryka). Z kolei państwa, które przyjęły system proporcjonalny jako mechanizm agregacji głosów na mandaty, na ogół rzadko już dokonywały zasadniczych przekształceń systemów wyborczych. Zmiany obejmowały modyfikacje w ramach wariantów systemów PR i najczęściej polegały na zwiększaniu rozmiaru okręgów wyborczych, przechodzeniu z systemu list zamkniętych na system list otwartych, wprowadzaniu kilku poziomów repartycji mandatów, ustawowych progów zaporowych, itp.

W konsekwencji transformacji systemowej po 1989 roku wiele państw postkomunistycznych niekiedy kilkakrotnie dokonało zmiany systemu wyborczego. Pomijając w tym miejscu grupę krajów reformujących swoje systemy wyborcze, należałoby zwrócić uwagę na ostatnie tendencje w polityce reform wyborczych. W celu uwzględnienia większej liczby przypadków perspektywę porównawczą nieco rozszerzono – na państwa, które z racji nierespektowania standardów demokratycznych lub wielkości nie były dotychczas w tej analizie brane pod uwagę. Przypadki tego rodzaju zostały przedstawione w poniższej tabeli⁷. Okazuje się, że najczęściej dokonywano zmiany systemu większościowego (zarówno w wariantcie JOW, jak i głosowania blokowego). Niekiedy odbywało się to w ramach rodziny

⁷ W tabeli nie uwzględniono takich przypadków jak Kirgistan, gdzie w omawianym okresie nastąpiła zmiana systemu dwóch tur głosowania na system mieszany (w wersji paralelnej), a następnie powrót do systemu dwóch tur głosowania.

systemów większościowych. Sytuacja taka miała miejsce na Bermudach (w miejsce głosowania blokowego przyjęto system pluralistyczny), na Fidżi i w Papui-Nowej Gwinei (gdzie na wzór Australii zrezygnowano z systemu pluralistycznego na wzór głosowania alternatywnego) oraz w Mongolii (od głosowania blokowego do systemu dwóch tur głosowania, z zasadą większości bezwzględnej w pierwszej turze wyborów). Odrzucony w Japonii w połowie lat dziewięćdziesiątych system pojedynczego głosu nieprzeniesionego (SNTV) znalazł zastosowanie w Jordanii (gdzie w praktyce zmniejszono wyborcom liczbę oddawanych głosów do jednego, pozostawiając natomiast zasadę, że w okręgu wyborczym wybieranych jest kilku deputowanych) oraz w Afganistanie, gdzie proces demokratyzacji powiązano z odejściem od systemu JOW na rzecz okręgów kilkumandatowych z formułą większościową. Liczna grupa państw dokonała zmiany polegającej na odrzuceniu systemu większościowego (BV, FPTP), aby przyjąć rozwiązanie pośrednie, czyli system mieszany w wersji paralelnej lub korygująco-kompensacyjnej (spersonalizowany system proporcjonalny). Systemy mieszane w wariacie paralelnym w miejsce systemów większościowych znalazły zatem zastosowanie w Rosji, na Ukrainie i Filipinach. Z kolei w Lesotho i Nowej Zelandii zerwano z tradycją systemów pluralistycznych (W3) na rzecz spersonalizowanego systemu proporcjonalnego (M). Pięć państw zdecydowało się na odejście od systemów większościowych na rzecz różnych wersji systemów proporcjonalnych. W tej grupie znajdują się Irak, w konsekwencji obalenia dyktatury Saddama Husajna, Republika Południowej Afryki, w rezultacie zerwania z polityką apartheidu, a także Rwanda, Sierra Leone, Mołdawia.

Wśród państw, które mając system mieszany, dokonały istotnych reform w ordynacji wyborczej, znalazły się tylko trzy przypadki; Meksyk, gdzie przeprowadzono zmianę „jedynie” wariantu systemu mieszanego (z paralelnego na korygujący), oraz Chorwacja i Macedonia (które zdecydowały się na system proporcjonalny).

Zmiany objęły również państwa, gdzie jeszcze niedawno funkcjonowały systemy proporcjonalne. Zwolennikom zerwania z systemem PR na rzecz rozwiązania stosowanego w wyborach brytyjskich czy amerykańskich byłoby jednak trudno znaleźć godne uwagi przykłady. Natomiast podstawowym kierunkiem ewolucji od systemów PR stał się w różnych wersjach system mieszany. Świadczą o tym przykłady Boliwii, Madagaskaru, Włoch i Wenezueli.

System mieszany znalazł także zwolenników w Japonii, gdzie wcześniej stosowano system pojedynczego głosu nieprzechodniego, czyli jeden z wariantów W2.

Tabela 4. Ostatnie zmiany systemów wyborczych (1993–2012)

Poprzedni system	Nowy system			
	W3	W2	M	PR1, PR2, PR3
Większościowy (W1, W3)	Bermudy (BV ⇒ FPTP)	Jordania (BV ⇒ SNTV)	Lesotho (FPTP ⇒ SSP)	Irak (SB ⇒ PR)
	Fidżi (FPTP ⇒ AV)	Afganistan (FPTP ⇒ SNTV)	Monako (SB ⇒ Paralelne)	Rwanda (FPTP ⇒ PR)
	Czarnogóra (FPTP ⇒ SB)		Nowa Zelandia (FPTP ⇒ SSP)	Sierra Leone (FPTP ⇒ PR)
	Papua-Nowa Gwinea (FPTP ⇒ AV)		Filipiny (BV ⇒ Paralelne)	Afryka Południowa (FPTP ⇒ PR)
	Mongolia (BV ⇒ SB)		Tajlandia (BV ⇒ Paralelne)	Moldawia (SB ⇒ PR)
			Ukraina (SB ⇒ Paralelne)	
			Rosja (SB – Paralelne) Mongolia (SB ⇒ M)	
Mieszany (M)			Meksyk (Paralelne ⇒ SSP)	Macedonia (Paralelne ⇒ PR)
				Chorwacja (Paralelne ⇒ PR) Ukraina (Paralelne ⇒ PR) Rosja (Paralelne ⇒ PR) Włochy (Korygujący ⇒ PR)
Proporcjonalny (PR)			Boliwia (PR ⇒ SSP)	
			Madagaskar (PR ⇒ Paralelne)	
			Rumunia (PR ⇒ Korygujący)	
			Wenezuela (PR ⇒ SSP) Ukraina (PR ⇒ Paralelne)	
Inny większościowy (W2)		Japonia (SNTV ⇒ Paralelne)		

Typy systemów wyborczych: W1 – wielomandatowe okręgi wyborcze, głosowanie blokowe (BV), formuła większościowa; W2 – wielomandatowe okręgi wyborcze, głosowanie ograniczone (LV), głosowanie kumulacyjne (CV), pojedynczy głos nieprzeniesiony (SNTV), formuła większościowa; W3 – jednomandatowe okręgi wyborcze, formuła większościowa (FPTP, AV lub SB); M – system mieszany (w wersji pararelnej – Pararell); PR1 – okręgi wyborcze poniżej 9 mandatów, formuła proporcjonalna; PR2 – okręgi wyborcze powyżej 8 mandatów, listy zamknięte, formuła proporcjonalna; PR3 – okręgi wyborcze powyżej 8 mandatów, listy otwarte (głosowanie preferencyjne), formuła proporcjonalna (w tym spersonalizowany system proporcjonalny – SSP).

Źródło: ustalenia własne oraz D. Farrell, M. Gallagher, *Submission to the Independent Commission on the Voting System* <http://www.electoral-reform.org.uk>.

Porównując systemy wyborcze zmienione w przeszłości, należy stwierdzić, że największą trwałość wykazywały systemy większościowe (W1–W3). Na podstawie reguł tych systemów przeprowadzono najwięcej wyborów parlamentarnych uznanych za demokratyczne. Tendencję do stabilizacji wykazują także państwa z systemami proporcjonalnymi. Natomiast systemy mieszane mogą uchodzić za umiarkowanie ustabilizowane.

ZAKOŃCZENIE

Chociaż historia ustrojów poszczególnych państw ma swoją specyfikę, determinowaną rozwojem cywilizacyjnym, tradycjami, kulturą polityczną, wpływami zewnętrznymi, różnym tempem demokratyzacji prawa wyborczego (zwłaszcza znoszenia cenzusów i nierówności wyborczych), to jednak proces ewolucji systemów wyborczych, głównie w kręgu tzw. demokracji zachodnich, ma kilka charakterystycznych prawidłowości, które można postrzegać w kilku wymiarach. W wymiarze formuł wyborczych zauważalny jest proces odchodzenia od tych większościowych na rzecz proporcjonalnych czy mieszanych. W kontekście rozmiaru okręgów wyborczych w systemach większościowych widać ewolucję od okręgów kilkumandatowych do jednomandatowych. W ramach systemów proporcjonalnych z kolei słabiej nieco jest zarysowana tendencja odwrotna, czyli zwiększania rozmiaru okręgów. Wśród systemów większościowych dawał się zauważyć proces odchodzenia od głosowania blokowego na rzecz właściwego dla tzw. systemów pluralistycznych (JOW, jeden głos do dyspozycji wyborcy). W państwach z systemem proporcjonalnym dostrzegalną tendencją jest zwrot od głosowania na listy zamknięte do szerszego wykorzystania list otwartych (preferencyjnych). Powyższe wielokrotnie analizowane w literaturze przedmiotu kierunki ewolucji systemów wyborczych nie dotyczą wszystkich państw. Różne bowiem były punkty startu, zawirowania i efekty niejednokrotnie licznych reform wyborczych.

Badanie problematyki wyborczej pozwala na poznanie efektów działania określonych systemów wyborczych. Wiedza o tych konsekwencjach w warunkach demokratycznej gry sił politycznych jest nieodzowna uczestnikom rywalizacji politycznej. Często mają oni wpływ na tworzenie reguł konkurencji wyborczej. Zawsze natomiast

ze zbioru możliwych, w danych warunkach determinowanych m.in. przez rozwiązania wyborcze, muszą wybrać właściwe strategie – jeżeli mają na uwadze sukces wyborczy. Poza interesem partyjnym w grę mogą wchodzić także preferencje bardziej ogólne, wynikające m.in. z potrzeby kształtowania demokratycznego systemu partyjnego, jego rozmiaru i konfiguracji, socjalizacji wyborców itp. W praktyce brak optymalizacji decyzyjnej w tych kwestiach może wynikać z braku dostatecznej wiedzy zainteresowanych podmiotów. Jak pisze Dieter Nohlen: „Czasem podejmowane są wyborczo-systemowe rozstrzygnięcia świadczące o tym, że podejmującym decyzje brakuje niezbędnej wiedzy dla dokonania dobrego wyboru, np. nie wiedzą o tym, że wzrost zdolności sprawczej systemu wyborczego w jednym aspekcie z reguły wpływa negatywnie na realizację innych funkcji” [Nohlen 2004: 378].

Politycznych konsekwencji systemów wyborczych nie można jednak rozpatrywać w oderwaniu od szerszego kontekstu, w którym funkcjonują. Zasadne jest zatem zwrócenie uwagi na szereg uwarunkowań związanych z kontekstem ustrojowym, specyfiką poszczególnych krajów oraz okresem, w którym ujawniały się efekty ich działania. Generalna konkluzja wynikająca z wieloletnich badań nad problematyką systemów wyborczych jest taka, że nie ma idealnego systemu wyborczego, a sprawne funkcjonowanie danego systemu wyborczego w jednym państwie wcale nie musi się przekładać na jego efektywne działanie gdzie indziej. Dlatego też „pytanie o najlepszy system należy zastąpić pytaniem o system, który najlepiej jest dopasowany do konkretnego kontekstu” [Nohlen 2004: 378]. Zmienne określające ten kontekst to m.in. model systemu politycznego, podziały socjopolityczne (w tym kwestie narodowościowe), kultura polityczna, doświadczenia historyczne.

BIBLIOGRAFIA

- Carstairs, A. 1980. *A Short History of Electoral Systems in Western Europe*, London–New York.
- Colabrese, S. 2000. *Multimember District Congressional Elections*, „Legislative Studies Quarterly”, nr 25.
- Colomer, J. 2004. *The Americas: General Overview* [w:] *Handbook of Electoral System Choice*, J. Colomer, M.B. Grofman (red.), New York.
- Colomer, J. 2004. *Western Europe: General Overview* [w:] *Handbook of Electoral System Choice*, J. Colomer, M.B. Grofman (red.), New York.
- Colomer, J.M. 2004. *The Strategy and History of Electoral System Choice* [w:] *Handbook of Electoral System Choice*, J. Colomer, M.B. Grofman (red.), New York.
- Elklit, J. 2002. *The Politics of Electoral System Development and Change: The Danish Case* [w:] *The Evolution of Electoral and Party Systems in the Nordic Countries*, B. Grofman, A. Lijphart (red.), New York.
- Farrell, D. 1997. *Comparing Electoral Systems*, Basingstoke–New York.
- Farrell, D., Gallagher, M., *Submission to the Independent Commission on the Voting System*, <http://www.electoral-reform.org.uk> (dostęp: 10.02.2008).
- Grofman, B., Lijphart, A. 2002. *The Evolution of Electoral and Party Systems in the Nordic Countries*, London.
- Grotius, H., 1624, *The Juri Belli ac Pacis*, Haga.

- Hicken, A. 2004. *Asia and Pacific: General Overview* [w:] *Handbook of Electoral System Choice*, J. Colomer, M.B. Grofman (red.), New York.
- Kleppner, P., Burnham, W.D. 1981. *The Evolution of American Electoral Systems: (Contributions in American History)*, Greenwood Press.
- Martis, K. 1982. *The Historical Atlas of United States Congressional Districts, 1789–1983*, New York.
- Mc Gann, A., Koetzle, W., Grofman, B. 2002. *How an Ideologically Concentrated Minority Can Trump a Dispersed Majority: Nonmedian Voter Results for Plurality, Run-off, and Sequential Elimination Elections*, „American Journal of Political Science”, nr 46 (1).
- Nohlen, D. 2004. *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Warszawa.
- Ortega y Gasset, J. 2006. *Bunt mas*, Warszawa.
- Piotrowicz, L. 1934. *Dzieje rzymskie*, cz. 1 [w:] *Wielka historia powszechna*, J. Dąbrowski, O. Halecki, M. Kukiel, S. Lam, (red.), t. 3, Warszawa.
- Reed, S.R. 2003. *Japanese Electoral Politics: Creating a New Party System*, Routledge.
- Rousseau, J.J. 2010. *Umowa społeczna*, Warszawa.
- Shugart, M.S., Wattenberg, M.P., 2001. *Conclusion: Are Mixed-Member Systems the Best of Both Worlds?* [w:] *Mixed-Member Electoral Systems. The Best of Both Worlds?*, M.S. Shugart, M.P. Wattenberg (red.), Oxford.
- Sokół, W. 2007. *Geneza i ewolucja systemów wyborczych w państwach Europy Środkowej i Wschodniej*, Lublin.
- Wright, J.F.H. 1986. *Australian Experience with Majority – Preferential and Quota-Preferential Systems, Electoral Laws and Their Political Consequences*, New York.
- Zdaniuk, B. 2005. *Wybory parlamentarne we Francji 1789–1914. Problem reprezentatywności wyboru*, Warszawa.

BIOGRAFIA

Dr hab. **Wojciech Sokół** prof. nadzw., Zakład Systemów Politycznych, Wydział Politologii UMCS w Lublinie. E-mail: wojciech.sokol@poczta.umcs.lublin.pl.

ABSTRACT

In some political and science circles (including Poland) there are articulated views on the crucial role of electoral systems in the process of political competition. Therefore they express the opinion about prevalence of certain electoral arrangements in terms of the implementation of certain political preferences. Often hopes for the reform of the political system are associated with the changes of the electoral systems. In the Great Britain (the United Kingdom) and other English-speaking countries citizens have formed community associations whose aim is the change from the majority to the proportional electoral system. In the effect we have more proportional election result and extension of real electoral bid to a larger number of political parties. On the other hand, in Poland, we have seen the opposite trend. Proponents of single-mandate constituencies depreciate the system of proportional representation. They express the belief in the positive effects of the majority system in the parliamentary elections. Radicals endorse the idea that only those electoral solutions are synonymous with electoral democracy and they are a way to reduce the pathologies of political life. In terms of these issues there have arisen many misconceptions and political myths. The main purpose of this article is to pay attention to trends in the areas of electoral reforms in the world. The author tries to answer the following research questions: 1) What electoral systems were popular in the world in individual periods from the 19th to the 21st

centuries? 2) What tendencies appear in changes of electoral systems in the recent years? 3) What is the being of popularity phenomenon of mixed-member electoral systems? In the recent years the most popular electoral systems are: proportional representation with open lists and majority rules in single member-districts.

Key words: elections, electoral systems, proportional electoral system, majority system, mixed-member electoral systems, politics of electoral reforms, political parties, parliaments

BIOGRAPHY

Wojciech Sokół, professor at the Department of Political Systems, Faculty of Political Science of UMCS in Lublin. E-mail: wojciech.sokol@poczta.umcs.lublin.pl.